

Стосовно ж права встановлювати пільги щодо оподаткування слід зазначити, що це можливо лише у межах сум, які відповідно до законів про оподаткування надходять до бюджету АРК.

У цілому взаємовідносини України та АРК у фінансово-економічній сфері ускладнюються тим, що:

- не визначено роль АРК у створенні вільних економічних зон;
- всупереч Основному Закону України в Конституції АРК визнаються право АРК брати участь у формуванні засад зовнішньополітичної діяльності, право встановлювати податки тощо;
- істотними є термінологічні відмінності між Конституцією АРК та чинним українським законодавством;
- у жодному законодавчому акті не закріплено існування власності АРК нарівні з державною, комунальною, колективною та приватною;
- текст Конституції АРК істотно перевантажений відсиловними нормами, які ускладнюють ефективну співпрацю України та Криму в усіх сферах суспільного життя.

В цілому аналіз Конституції України та Конституції АРК, а також чинного українського законодавства дозволяє зробити висновок, що останнє фактично створює серед широкого загалу АРК певні ілюзії та породжує надмірні сподівання щодо реальних можливостей АРК в економіці та бюджетно-фінансовій сфері. Це переконує, що можливості АРК у сфері розвитку економіки та фінансів є обмеженими і можуть здійснюватися лише на основі загальнодержавного українського законодавства, постійної взаємодії та узгодження рішень і діяльності органів АРК з органами державної влади України.

Надійшла до редколегії 10.07.01

О. Бринцев, асистент (НЮА України)

До питання про систему універсальних способів захисту прав у сфері підприємництва

Способи захисту прав традиційно визначаються як передбачені законом заходи, за допомогою яких може бути досяг-

нуто припинення, запобігання, усунення порушень права, його відновлення та (або) компенсації збитків, завданих порушенням права¹. На наш погляд, вельми цікавим і значущим є питання про систему способів захисту прав у сфері підприємництва, визначену чинним законодавством України, та перспективи її розвитку. Аналізуючи правові норми, що регламентують способи захисту прав суб'єктів у сфері підприємництва, спостерігаємо таке.

У підсистемі приватного права найбільшу питому вагу має цивільне право. Але, крім нього, до цієї підсистеми входять й інші галузі, підгалузі права, інститути та окремі норми інших галузей права. Аналізуючи ст. 6 чинного ЦК України («Захист цивільних прав») з урахуванням ст. 2 ЦК, яка встановлює, що Кодекс не застосовується до відносин, заснованих на адміністративному підпорядкуванні однієї сторони іншій, а також до податкових та бюджетних відносин, робимо висновок, що визначені в ЦК способи захисту прав можуть бути застосовані лише для захисту цивільних прав. Це означає, що підстави для застосування встановлених у ЦК способів відсутні стосовно правовідносин, які впливають із приватноправових моментів земельного, екологічного, сімейного, трудового та інших галузей права. Це відмічала свого часу і Т. Абова². Способи захисту права в цих галузях права визначаються окремими спеціальними нормативними актами.

Отже, в підсистемі приватного права способи захисту права поділяються на галузеві — способи цивільного, сімейного, трудового, земельного та інших галузей права.

Цивільно-правові способи захисту права поділяються на універсальні, які можуть бути застосовані для захисту будь-якого цивільного права, та спеціальні, призначені для захисту певних цивільних прав. Завдяки цьому в літературі цю категорію способів іноді так і називають: «способи захисту певних цивільних прав»³. Перші визначені в ст. 6 ЦК України,

¹ Див.: Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право: Общие положения. — М., 1997. — С. 628.

² Див.: Абова Т.Е. Охрана хозяйственных прав предприятий. — М., 1975. — С. 119.

³ Див.: Брагинский М. И., Витрянский В. В. Вказ. праця. — С. 629; Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. — М., 1976. — С. 71.

другі — в інших нормах ЦК¹ та нормативних актах цивільного законодавства, в тому числі тих, що регулюють підприємницьку діяльність. До останніх, зокрема, належать: виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю (ст. 64 Закону України від 19 січня 1991 р. «Про господарські товариства»), застосування спеціального законодавства, яке діяло на момент реєстрації інвестицій, замість того, що змінило умови їх захисту (ст. 9 Закону України від 13 березня 1992 р. «Про іноземні інвестиції»), застосування гарантій захисту інвестицій, які були передбачені на момент здійснення інвестицій, замість змінених (ст. 8 Закону України від 13 березня 1996 р. «Про режим іноземного інвестування»), визнання факту недобросовісної конкуренції, припинення недобросовісної конкуренції, офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей, накладення штрафів, вилучення товарів із неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого господарюючого суб'єкта (підприємця), (ст. 30 Закону України від 18 лютого 1992 р. «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності») та ін.

З огляду на ідеали правової держави, до яких слід прагнути, а саме — одноманітність правового регулювання всіх споріднених правовідносин, вважаємо негативним чинником відсутність спільних для окремих, але споріднених галузей загальних універсальних способів захисту. Тому ми підтримуємо позицію розробників проекту Цивільного кодексу України, які поширили сферу його дії (а разом і можливість застосування способів захисту права) на всі майнові та особисті немайнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, не засто-

¹ Див., напр., ст. 231 ЦК: покупець вправі вимагати передачі не отриманої ним речі за договором купівлі-продажу; ст. 248 ЦК — в разі отримання продукції, яка не відповідає вимогам якості — усунення недоліків постачальником; або отримує право самостійного усунення недоліків за рахунок постачальника; право приймання продукції за меншими цінами; право відмови від прийняття та оплати продукції; ст. 344 ЦК — замовник у договорі підяду в певних випадках вправі застосувати такі способи захисту своїх порушених прав: вимагати безоплатного виправлення зазначених недоліків у відповідний строк або відшкодування понесених замовником відповідних витрат, розірвання договору з відшкодуванням збитків.

совуючи обмежень щодо належності правовідносин до іншої певної галузі права, зробивши таким чином ЦК Кодексом приватного права, а універсальні способи захисту — універсальними способами захисту приватних прав. Об'єднання їх в одну категорію є доцільним і благотворно вплине на можливості та якість захисту порушених приватних прав.

Сьогодні в Україні не існує єдиного нормативного акта, який би регламентував питання способів захисту прав у «вертикальних», тобто публічно-правових, відносинах. Ідею створення Публічного кодексу — нормативного акта, покликаного закладати підвалини публічних відносин, висуває Є. Харитонов¹. На наш погляд, цей кодекс мав би містити і перелік способів захисту права у публічно-правових відносинах. Аналізуючи відповідне нормативно-правове поле, доходимо висновку про існування в загальній сукупності способів захисту права в публічно-правових відносинах окремої групи способів захисту прав приватних осіб і способів захисту прав держави.

До способів захисту прав приватних осіб належать: визнання недійсним акта ненормативного характеру; визнання такою, що не підлягає виконанню, платіжної вимоги про списання сум у безакцептному порядку; повернення з бюджету неправомірно списаних (сплачених) сум (ст.ст. 12, 84 АПК України, ст. 27 Закону України від 27 березня 1991 р. «Про підприємства в Україні», ст. 12 Закону України від 4 грудня 1990 р. «Про державну податкову службу»), припинення неправомірних дій посадових осіб (ст. 13 Закону України від 26 січня 1993 р. «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні»), відшкодування збитків, завданих неправомірними діями посадових осіб (ст. 27 Закону «Про підприємства в Україні», ст. 24 Закону «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», ст. 13 Закону «Про державну податкову службу»).

Перелік способів захисту прав держави в публічних правовідносинах є доволі широким. Серед них: стягнення до бюджетів і державних цільових фондів донарахованих за результатами перевірок сум податків, інших платежів, суми недоїмки з подат-

¹ Див.: Харитонов Е. О. Саниахметова Н. А. Гражданское право. — К., 2001. — С. 4; Харитонов Є., Харитонova О. До питання про значення дихотомії «приватне право — публічне право» // Вісник Академії правових наук України. — 2000. — № 2. — С. 83–86.

ків, а також суми штрафів та інших санкцій; зупинення операцій платників податків; зупинення платежів за рахунками в установах банків; внесення обов'язкових вимог про усунення виявлених порушень податкового законодавства і законодавства про підприємницьку діяльність, а також припинення дій, які перешкоджають здійсненню повноважень посадовими особами органів державної податкової служби; застосування фінансових санкцій (ст. 11 Закону «Про державну податкову службу»); тимчасове припинення (зупинення) застосування індивідуального режиму ліцензування діяльності; застосування антидемпінгових процедур (ст. 37 Закону України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність»), вилучення надлишково отриманих сум внаслідок порушення підприємством державної дисципліни цін (ст. 23 Закону «Про підприємства в Україні»); відмова у видачі ліцензій, анулювання ліцензій (ст. 21 Закону України від 1 червня 2000 р. «Про ліцензування певних видів господарської діяльності») та ін.

Як бачимо, всі названі способи захисту прав у публічних відносинах — і ті, що спрямовані на захист інтересів приватних осіб, і ті, що спрямовані на захист інтересів держави, мають вузькоспецифічний характер. Усі вони пристосовані для захисту певних прав, визначених у відповідному нормативному акті. Універсальні способи, за допомогою яких можна було б захистити будь-яке право в публічно-правовій сфері, відсутні.

Прикладом колізій, що виникають у зв'язку з цим, може бути така практика. Посадові особи податкового органу заперечують або не визнають певного права платника податку. Ні Закон «Про державну податкову службу», ні Закон України від 21 грудня 2000 р. «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» не містять способів захисту права як визнання права. Платник податку в цьому разі має право використати такі способи захисту права: оскарження рішення посадової особи, визнання недійсним акта ненормативного характеру. У будь-якому разі здійснити ці способи захисту права платник у змозі лише після порушення права незаконним рішенням, тобто після того, як правовідносини вже істотно дезорганізовані. Законодавство не надає йому права вжити превентивних заходів захисту — попередньо звернутися з вимогою про визнання права. Такі ж обмеження існують щодо застосування й інших

способів захисту права — припинення дій, що порушують право, відшкодування збитків, присудження до виконання в натурі тощо. Чинне законодавство не містить загальних підстав для їх застосування в публічно-правових відносинах.

Відсутність універсальних способів захисту прав не можна визнати правильним, адже за таких умов і держава, і окрема приватна особа в змозі захистити лише те право, стосовно якого існує прямо встановлений спосіб захисту. Внаслідок динамізму розвитку суспільних відносин поза захистом залишається чимало інших, у тому числі вельми позитивно значущих для суспільства, прав та інтересів.

Підсумовуючи викладене, на основі аналізу норм чинного законодавства, які регламентують захист прав суб'єктів правовідносин України, констатуємо, що існуюча схема способів захисту права (рис. 1) має такі характерні риси.

По-перше, способи захисту прав поділяються на дві категорії залежно від того, до якої з двох підсистем права належать спірні правовідносини — приватної чи публічної.

По-друге, в підсистемі приватного права способи захисту прав поділяються на способи захисту цивільних прав і способи захисту інших прав. Вони в більшості своїй є схожими. Об'єднання їх в одну категорію — захист приватних прав — є доцільним і благотворно вплине на можливості та якість захисту.

По-третє, в підсистемі приватного права способи захисту прав поділяються на способи універсального характеру і способи захисту певних видів прав.

По-четверте, зараз відсутні універсальні способи захисту прав у публічних правовідносинах. Специфічні способи не уніфіковано, розміщено в численних розрізних нормативних актах, що ускладнює їх застосування.

По-п'яте, усередині підсистеми публічного права способи захисту прав також поділяються на дві окремі групи залежно від того, на захист чийх прав вони направлені — держави чи інших суб'єктів.

На підставі викладеного з метою універсалізації правового регулювання вважаємо за доцільне закріпити в законі перелік способів захисту прав, які б носили загальноуніверсальний характер, могли бути застосовані щодо всіх приватноправових і публічно правових відносин стосовно захисту прав будь-яких суб'єктів (визнання права; припинення дій, які порушують

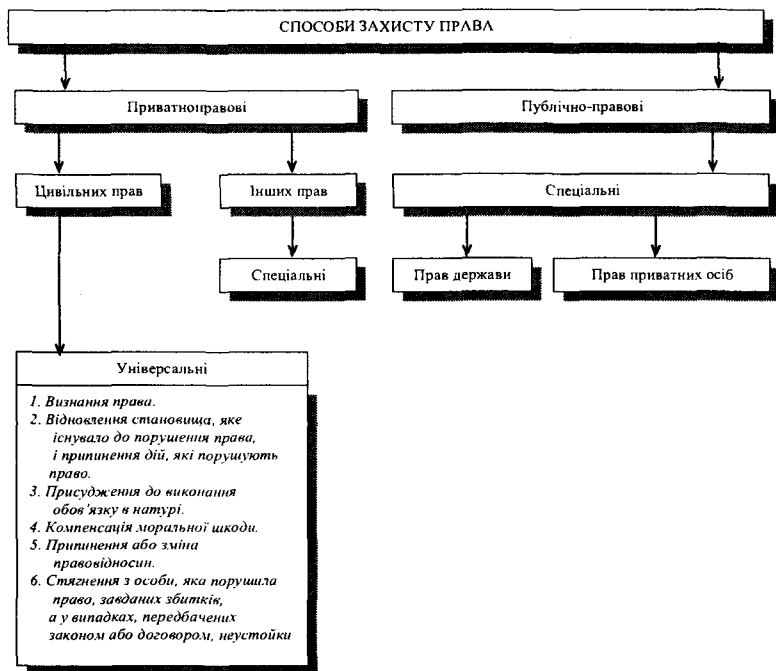


Рис. 1. Схема системи способів захисту прав у сфері підприємництва згідно з чинним законодавством України.

право, або створюють загрозу порушення права; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; компенсація моральної шкоди), і переліки способів, які могли б застосовуватись виключно в приватноправових (визнання правочину недійсним; зміна правовідносин; припинення правовідносин), та виключно в публічно-правових відносинах (визнання недійсним нормативного акта державного органу або органу місцевого самоврядування; визнання недійсним акта індивідуальної дії державного органу або органу місцевого самоврядування). Відповідно до цього, з урахуванням універсальних способів захисту права, закріплених проектом Цивільного кодексу України, пропонуємо таку схему системи способів захисту права у сфері підприємництва (рис. 2).

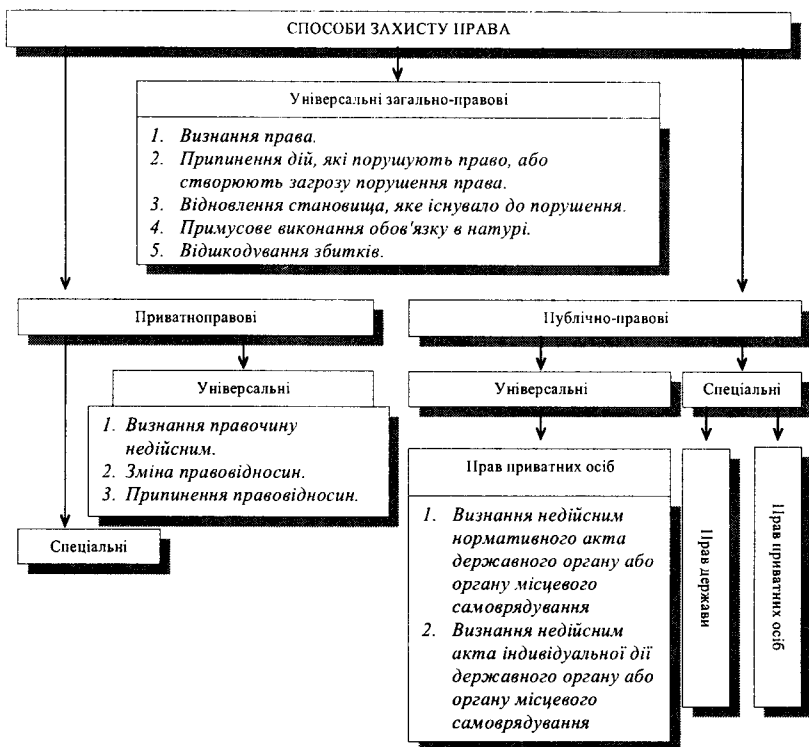


Рис. 2. Схема системи універсальних способів захисту прав у сфері підприємництва, що пропонується автором.

Надійшла до редколегії 10.04.01

О. Бакай, аспірант (НЮА України)

Екологічне прогнозування як функція управління у сфері природокористування та охорони довкілля

Суспільна цінність права в цілому і права громадян на сприятливе довкілля зокрема проявляється перш за все в процесі реалізації відповідних правових приписів. Управління ви-